

Humoren

SIGMUND FREUD

I mit skrift om *Vitsen og dens forhold til det ubevidste* (1905) har jeg egentlig kun behandlet humoren fra et økonomisk synspunkt. Det var mig magtpåliggende at finde kilden til lysten ved humor, og jeg mener, jeg har vist, at det humoristiske lystudbytte er en følge af sparet følelsesforbrug.

Den humoristiske proces kan fuldbyrdes på to måder, enten i en enkelt person, der selv indtager den humoristiske indstilling, mens der tilfaldt den anden person en rolle som tilskuer og nyder, eller mellem to personer, hvor den ene slet ingen andel har i den humoristiske proces, mens den anden gør denne person til objekt for sin humoristiske betragtning. Når, for at dvæle ved det groveste eksempel, forbryderen, der bliver ført til galgen om mandagen, kommer med udtalelsen: "Nå, ugen starter godt", så udvikler han selv humoren, den humoristiske proces fuldender sig i hans person og giver ham åbenbart en vis tilfredsstillelse. Jeg, den udenforstående tilhører, træffes på en måde af en fjernvirkning af forbryderens humoristiske produkt; jeg føler, måske ligesom han, det humoristiske lystudbytte.

Det andet tilfælde foreligger, når f.eks. en digter eller fortæller på en humoristisk måde beskriver virkelige eller opfundne personers gøren og laden. Disse personer behøver ikke selv at vise nogen humor, den humoristiske indstilling er alene en sag for den, som gør dem til objekt, og læseren eller tilhøreren bliver atter som i forrige tilfælde delagtig i nydelsen ved humoren. Sammenfattende kan man altså sige, at man kan vende den humoristiske indstilling – hvad denne end måtte bestå i – mod sin egen eller mod en fremmed person; man må antage, at den bringer den, der gør det, et lystudbytte; et lignende lystudbytte tilfaldt den – udenforstående – tilhører.

Det humoristiske lystudbyttes genese forstår vi bedst, når vi vender os mod processen hos tilhøreren, over for hvem en anden udvikler humor. Han ser denne anden i en situation, der lader forvente, at han vil producere tegn på affekt; han vil ærgre sig, klage, ytre smerte, blive forskrækket, grues, måske selv fortvivle, og tilskueren-tilhøreren er rede til at følge ham, til at lade de samme følelsesimpulser opstå hos sig selv. Men dette følelsesberedskab bliver skuffet, den anden ytrer ingen affekt, men laver spøg; af det sparede følelsesforbrug opstår den humoristiske lyst nu hos tilhøreren.

Så langt kommer man let, men man indser også snart, at det er processen hos den anden, hos "humoristen", der fortjener den største opmærksomhed. Der er ingen tvivl om, at humorens væsen består i, at man sparer sig de affekter, som situationen ville give anledning til, og med en spøg sætter sig ud over muligheden for sådanne følelsesytringer. For så vidt må processen hos humoristen stemme overens med den hos tilhøreren, eller rettere sagt, processen hos tilhøreren må have kopieret den hos humoristen. Men hvordan bringer humoristen den psykiske indstilling i stand, der gør affektudladningen overflødig for ham, hvad foregår der dynamisk i ham ved "den humoristiske indstilling"? Åbenbart må man søge løsningen på problemet hos humoristen, hos tilhøreren vil man kun kunne finde en efterklang, en kopi af denne ubekendte proces.

Det er på tide, at vi gør os fortrolige med nogle af humorens karakteristika. Humoren indeholder ikke kun som vitsen og komikken noget befriende, men også noget storladent og ophøjet, hvilket er træk, der ikke findes hos de to andre arter af lystudbytte fra intellektuel virksomhed. Det storladne ligger åbenbart i narcissismens triumf, i jegets sejrrigt

hævdede usårlighed. Jeget nægter at lade sig krænke på realitetens foranledning, at lade sig nøde til lidelse; det holder fast ved, at omverdenens traumer ikke kan gå det nær, ja det viser, at de for det kun er anledninger til lystudbytte. Dette sidste træk er helt igennem væsentligt for humoren. Antager vi, at forbryderen, der blev ført til henrettelse om mandagen, havde sagt: "Jeg tager mig det ikke nær, for hvad betyder det, når en fyr som jeg bliver hængt, verden vil ikke gå til grunde for det" – så måtte vi mene, at denne tale ganske vist indeholdt en sådan storladet overlegenhed over den reale situation, den er vis og berettiget, men at den dog ikke røber spor af humor, ja den hviler på en vurdering af realiteten, der er i direkte modstrid med humorens. Humoren er ikke resigneret, den er trodsig, den betyder ikke kun triumf for jeget, men også for lystprincippet, som her formår at hævde sig mod de reale forholds ugunst.

Gennem disse to sidste træk, afvisningen af realitetens fordring og hævdelser af lystprincippet, nærmer humoren sig de regressive eller reaktive processer, som så indgående optager os i psykopatologien. Med sin afværgelse af lidelsesmuligheden indtager den en plads i den lange række af metoder, som det menneskelige sjæleliv har udviklet for at unddrage sig lidelsens tvang, en række som begynder med neurosen, kulminerer i vanviddet og som indbefatter rusen, selvfordybelsen og ekstasen. Humoren kan takke denne sammenhæng for en værdighed, som f.eks. vitsen fuldstændig mangler, for denne tjener enten kun lystudbyttet, eller den sætter lystudbyttet i aggressionens tjeneste. Hvori består nu den humoristiske indstilling, gennem hvilken man siger nej til lidelsen, betoner jegets uovervindelighe-
d i den reale verden, sejrrikt hævder lystprincippet – alt dette imidlertid uden, som ved andre fremgangsmåder med samme hensigt, at opgive grundlaget for sjælelig sundhed? De to produkter synes dog ufor-
enelige med hinanden.

Hvis vi vender os mod den situation, at nogen indtager en humoristisk indstilling over for andre, så er det en nærliggende opfattelse, som jeg også spagfærdigt har antydnet i bogen om vitsen, at han over for dem opfører sig som den voksne over for barnet,

idet han indser det ubetydelige i de interesser og lidelser, som synes store for barnet, og ler ad dem. Humoristen vinder således sin overlegenhed ved, at han tager rollen som voksen, ja på sin vis faderidentificeringen, på sig og presser de andre ned i barnrollen. Denne antagelse dækker vel fakta, men den synes næppe tvingende. Man spørger sig selv, hvordan humoristen får tilranet sig denne rolle.

Men man mindes den anden, sandsynligvis mere oprindelige og betydelige humor-situation: at nogen retter den humoristiske indstilling mod sin egen person for på denne måde at værges sig mod sine lidelsesmuligheder. Har det mening at sige, at nogen behandler sig selv som et barn og på samme tid spiller rollen som den overlegne voksne over for dette barn?

Jeg mener, vi giver denne lidet plausible forestilling en stærk støtte, hvis vi tager i betragtning, hvad vi fra patologiske erfaringer har lært om vores jeks struktur. Dette jeg er ikke noget enkelt, men huser som sin kerne en særlig instans, over-jeget, med hvilket jeget sommetider flyder sammen, sådan at vi ikke formår at skelne mellem de to, mens det adskiller sig skarpt fra det i andre forhold. Over-jeget er oprindelsesmæssigt set forældreinstansens arving, det holder ofte jeget i streng afhængighed, behandler det virkelig endnu som forældrene – eller faderen – engang i de tidlige år har behandlet barnet. Vi får således en dynamisk forklaring på den humoristiske indstilling, hvis vi antager, at den består i, at den humoristiske person har flyttet den psykiske accent fra sit jeg og har henlagt den til sit over-jeg. Jeget kan nu forekomme dette så opsvulmede over-jeg lillebitte, alle dets interesser forekommer ubetydelige, og ved denne nye energifordeling kan det meget vel blive let for over-jeget at undertrykke jeks reaktionsmuligheder.

Tro mod vores vante udtryksmåde vil vi i stedet for flytning af den psykiske accent skulle sige: forskydning af store besætningsmængder. Så er spørgsmålet, om vi har lov til at forestille os sådanne omfattende forskydninger fra en instans af det sjælelige apparat til en anden. Det ser ud som en ny *ad hoc*-antagelse. Dog har vi lov til at huske på, at vi gentagne gange, om end ikke ofte nok, har regnet med

en sådan faktor i vores forsøg på at danne os en metapsykologisk forestilling om det sjælelige hændelsesforløb. Således antog vi f.eks., at forskellen mellem en almindelig erotisk objektbesætning og en forelskelsestilstand bestod i, at der i sidste tilfælde går ulige meget mere besætning over til objektet, at jeget ligesom udtømmer sig i objektet. Gennem studiet af nogle tilfælde af paranoia kunne jeg fastslå, at forfølgelsesideerne bliver dannet tidligt og består i lang tid uden at ytre nogen mærkbar virkning, til de så på grundlag af en bestemt anledning får det besætningsomfang, som lader dem blive dominante. Også helbredelsen af sådanne anfald af paranoia turde i mindre grad bestå i en opløsning og korrektion af vrangforestillingerne end i tilbagetrækningen af den besætning de er forlenet med. Afvekslingen mellem melankoli og mani, mellem over-jegets grusomme undertrykkelse af jeget og befrielse af jeget efter et sådant tryk, har givet os indtrykket af en sådan besætningsforandring, som man i øvrigt også burde trække frem til forklaring af en hel række af det normale sjælelivs fænomener. Når dette hidtil er sket i så ringe omfang, så skyldes det den af os udøvede, vel nærmest prisværdige, tilbageholdenhed. Det område, vi føler os sikre på, er sjælelivets patologi; her gør vi vores betragtninger, erhverver os vores overbevisninger. En mening om det normale vover vi foreløbig kun for så vidt, som vi aner det normale i det sygeliges isoleringer og forvrængninger. Når denne ængstelighed en gang er overvundet, vil vi erkende, hvor stor en rolle for forståelsen af de sjælelige processer der tilkommer såvel de statiske forhold som den dynamiske vekslen i energibesætningsens kvantitet.

Jeg mener således, at den her foreslåede mulighed – at personen i en bestemt situation pludselig overbesætter sit over-jeget og nu ud fra dette forandrer jegets reaktioner – fortjener at blive holdt fast. Hvad jeg formoder om humoren, finder også en bemærkelsesværdig analogi på et beslægtet område, nemlig vitsens. Om vitsens tilblivelse måtte jeg antage, at en førbevidst tanke et øjeblik bliver overladt til

ubevidst bearbejdning; vitsen bliver således det bidrag til komikken, som det ubevidste yder. Helt tilsvarende skulle humoren være det bidrag til komikken, som skyldes over-jegets mellemkomst.

Vi kender ellers over-jeget som en streng herre. Man vil sige, at det passer dårligt til denne karakter, at over-jeget indlader sig på at gøre det muligt for jeget at få et lille lystudbytte. Det er rigtigt, at den humoristiske lyst aldrig når den intensitet, som opnås ved det komiske eller ved vitsen, at den aldrig munder ud i kraftig latter. Det er også sandt, at over-jeget, når det foranlediger den humoristiske indstilling, egentlig afviser realiteten og tjener en illusion. Men denne lidet intensive lyst tilskriver vi – uden rigtigt at vide hvorfor – en meget høj værdi, vi opfatter den som særligt befriende og opløftende. Den spøg, som humoren skaber, er jo heller ikke det væsentlige, den har bare værdi som en prøve; hovedsagen er den hensigt, som humoren udfører, om den nu beskæftiger sig med ens egen eller med fremmede personer. Den vil sige: Se her, det er nu den verden, der ser så farlig ud. Ren barneleg; lige til at drive gæk med!

Hvis det virkelig er over-jeget, som i humoren taler så kærligt trøstende til det skræmte jeg, så vil dette være en påmindelse om, at vi stadig har mangt og meget at lære om over-jegets væsen. For øvrigt er ikke alle mennesker i stand til at indtage den humoristiske indstilling; det er en kostelig og sjælden begavelse, og mange mangler selv evnen til at nyde den humoristiske lyst, som formidles til dem. Og endelig, når over-jeget gennem humoren stræber efter at trøste jeget og beskytte det mod lidelse, har det dermed ikke modsagt sin herkomst fra forældrestansen.

På dansk ved Camilla Skovbjerg Paldam

Sigmund Freud: "Der Humor", 1927.

Copyright © by Imago Publishing Co. Ltd., London by permission of S. Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main.